

Széljegyzetek Hiszekegyünk reformjához.

Az alábbiak nem pusztán egyéni meglátások, vagy elgondolások. Magukon viselik egy csoport gondolkozó spontán nézetének jellegét, amint a nézetek az enyémmel elvegyültek, vagy azt némileg átfestették. Aranyosrákoson boncolgattuk a kérdést, a lelkeszköri közgyűlésen. Én azóta többször is előszedtem, mint gyermek a játékkockáit, hogy megépítsem a magam fellegvárát, de csak a keskeny alapzatig jutottam, mit legfennebb csak „kikiáltónak“ lehet használni, vagy lépcsőnek, honnan esetleg tisztább távlatok nyílnak. De nézetem szerint ez is jelent valamit. Ha nem egyebet, egy egyszerű nekilendülést egy testületileg megnyilatkozó mélyebb értelmű és magasabb szárnyalású terv megvalósulásához. Az eszme elindul margónfutó széljegyzetekben, de itt-ott magával görgeti a kérdés mélyebb lényegét. Nem öleli fel az egészét, ezt remélhetőleg elvégzik mások, maga a tisztánlátó, öntudatos unitárius gondolkozás, mely egyedül hivatott arra, hogy tárgyilagos és higgadt megítélésének szűrőlencséjén keresztül, körültekintő óvatossággal mintázza meg és dolgozza ki a kor és lélek kivánalmainak megfelelő unitárius Hiszekegyet, mert a jelenfegi sem a kor, sem a hit, sem a lélek igényeit nem elégíti ki. Az eszmét tehát a kiáltó szükségesség lökte mozgásba. Azért is hivatkoztam a csoport-vélemények lényeges azonosságára, hogy egy közös meglátás és megérvés igazolja megállapításomat. Hogy főleg a magam buzdítására elmondhassam: így látom én s ugyanígy látták mások is. De hivatkozhatom s hangsúlyozottan hivatkozom mélyebben fekvő okokra is. Megállapítom, hogy Hiszekegyünk radikális reformra vagy teljes kicserélésre szorul, *mert sem a múltban, sem a mai formájában nem képviselte és nem képviseli a mi hitvallásunkat.* Bevallom, hogy meglepő, sőt megdöbbenő kijelentés ez, de igazolni próbálom s hiszem, hogy képességeim szerint ez sikerül is.

Nekünk, unitáriusoknak két Hiszekegyünk volt és van talán még ma is: *irott és iratlan.* Az *irott* formába van öntve. Ezt

zugjuk el a családban, iskolában, templomban, konfirmációkor s más alkalmas és alkalmatlan időben. *Az irottat elmondjuk, az iratlanban hiszünk.* Az elsődöz csak annyi közünk van, hogy a címe logikusan kifejezi hitvallásunkat. Azért mondtam, hogy *logikusan*, mert a szentháromság-hívők is „hiszekegyről“ beszélnek. A kényszer vagy a diplomácia a lelkünkbe csempészte. Látszatra a miénknek tünt fel, de lényegében „kakukfiókat“ rejtett. S amikor kikelt, elterpeszkedve hitünk fészkeiben, nem mondhattunk le róla. Ápoltuk, melengettük, sőt gyakran hulló vérünkkel is megajándékoztuk. Lényünké azonban sohasem lényegült, megmaradt különös mostoha gyermekünknek. Különös jellege a történelem folyamán az unitárius hitvallókhöz való viszonyában domborodik ki. Hogy megértsük ezt, tovább kell szaporítanunk az aforizmat. Hiszekegyünk olyan, mint egy régi vár, melynek történelméhez főbb vonásokban a szenvedés, hősiesség, áldozathozatal, védelem és oltalom eszméi fűződnek. Őseink kétségtelenül sokat szenvedtek hiszekegyükért. Megvetés, guny, rágalom és üldözés volt osztályrészük. De mindezeket tulcsapott a bántott önérzet fájdalma, hogy hitvallásukat mások formulázták meg. S mint a lefojtott máglyatűzből, ha egy lélegzetnyi szabad levegőhöz juthattak, robajjal törtek ki lelkükből a lángok; *a tiszta unitarizmus szent lángjai.* Gondoljunk csak Enyedi György, Koncz Boldizsár vagy Szentábrahámi Mihály tán higgadtabb, de mélytűzűbb fellángolására. Ezek az emberek sohasem fogadták el az elébük tolt, rájuk erőszakolt hitformát. Csak papir volt az s rajta vérrel fröccsentett írás, az igazi hitvallás iratlanul a lelkükbe volt vésve. Inkább szenvedtek, de nem kapituláltak. S vállalták a lenézett, gunypadra hurcolt hősi sorsot. És nem ismertek határt az áldozathozatalban. Ritkult soraink, egy-egy egész környék falvainak elvesztése, beszédes biznyságok. S vállalták mindezt, nem jókedvből, de kényszerből, hogy az iratlan hitvallást valahogyan, akárhogyan átmenekítsék a jövőbe. A jobb napok felvirradásának reményében jámbor keresztényi módon mormolták a niceai hitformát, sőt esetenként védő bástyaként is felhasználták. Egészen megható, ahogyan P. Horváth Ferenc, ez a tiszta fejű, nemesszívű főúr „Apollogiájá”ban a hiszekegyvel védekezik. Ahogyan pontról-pontra igyekszik bebizonyítani, hogy az unitáriusok hitvallása teljesen egyezik a többi keresztény felekezetekével. Mindez a fővilágosodás koráig történik. Ezzel nagyjában lezárul hiszekegyünk „vár-sorsa”. A föl-

világosodás már bizonyos vivmányok birtokában, hittani műszerekkel is operál, de lényegesebb változtatásokat nem hajt végre. Még Ferencz József püspök sem, aki pedig a sorozatos radikális reformok embere. Csak itt-ott vág le néhány, meggyőződésünktől egészen távoleső, kiérdemesült fogalmat, vagy részletet, De az ugynevezett „apostoli hitforma“ sorrendjét és gerinc gondolatát ő sem érinti, változtatlanul hagyja. Kezdi a szentháromságra emlékeztető Isten=Jézus=Szentlélekről vallott meggyőződéssel s zárja az örökélet megvallásával. Ezt a hitformát a lelkészek több-kevesebb változtatással ma is tanítják. Ez azonban nem az iratlan hitvallás, amelyben minden fenntartás nélkül hisznek. Hogy miért nem, arra a valóságkeresés s egy ismételt rövid történelmi visszapillantás világosan megfelel.

Ortodox teológusok nagy előszeretettel vesszőparipáznak azon a gondolaton, hogy az unitáriusok nem keresztények. S főleg azért nem, mert nem hisznek a szentháromságban. Ez ránkonkozottatva lényeges megkülönböztetést, de keresztényi mivoltunkra nézve felszínes megítélést jelent. Mintha bizony formulák és pusztá külsőségek adnák meg egy vallás lényegét! ? A lényeges különbségek mély-forrásuak s első sorban magából a „keresztény“ fogalom magyarázatából erednek. A teológia és a vallásbölcselet „tolvaj“ nyelvét és komplikált magyarázatait mellőzve, ha egyszerűen kérdezzük, hogy kit nevezünk kereszténynek, a kapott feleletekből menten meglátjuk a különbséget. Az ortodox szerint jelen esetben *keresztény az, ki az apostoli hitformát vallja, azaz, azt a hitformát, amelyhez az apostoloknak semmi közük sem volt s amelyet haláluk után csaknem háromszáz esztendővel szerkesztettek meg Niceaban, ill. Konstantinápolyban. Ő tehát, kiugorva az első három keresztény századot, mely még egészen közel állt a Jézus tanításaihoz, az intézményesített kereszténységet vallja. Nem így egy unitárius. Ő a Jézus példája szerint kíván élni, hogy keresztény mivoltát bebizonyítsa. Más tehát az intézményes, más az első századok kereszténysége s más a jézusi kereszténység.* Nekünk unitáriusoknak az utóbbihoz van közünk. Mit keresünk hát Niceában, a dogmák csodadoktorai között? Oda sem történelmi, sem hitbeli rokon- vagy érdekszálaink nem vezetnek és nem fűznek. A mi hitvallásunk tehát, ha valóban a jézusi tanításból és életből virágzik és ki merné az ellenkezőjét állítani? oda kell, hogy visszavezessen. Félretéve minden szükségtelen felekezet-

közi lojalitást s a mi öntudatosult lelkünkől és vallásos meggyőződésünkől távol álló, idegen hagyományok tulzott tiszteletét, kifejezésre kell juttatnunk elődeink szívében lappangó, sajátos unitárius örökségünket: „*iratlan hitvallásunkat.*“ És a mi hitvallásunk fundamentuma nem lehet egyéb, mint a „nagy parancsolatok“ központi eszméje: *Isten és az ember.* Amott az Isten és ember-szeretet, itt az Isten és emberbe vetett hit foglalja el a főhelyet, melyek maguk köré csoportosítják hitvallásunk minden más tárgyát. Helyesebben, belőlük indul ki s hozzájuk tér vissza minden más kérdés. Különös nemde? ha meggondoljuk, hogy jelenlegi hiszekegyünkben az ember, mint krédónk tárgya nem is szerepel. Különös, merthiszen a keresztény felekezetek között mi unitáriusok vívtuk a legnemesebb harcot az ember méltóságáért, éppen a beléje vetett s erkölcsileg jól megalapozott optimista hitfelfogásunkból kifolyólag. Szerintünk az ember nem „bukott angyal“, hanem a teremtés koronája. Isten képmását hordja lelkében s erkölcsi tökélyre törekszik. Az ember Isten-gyermek, Isten-fiu, kinek megjelenését sóvárogva várja a teremtett mindenség, sőt Pál apostol még magasabbra emeli s Isten munkatársának nevezi. Nem lehet tehát unitárius hitvallást elképzelni az emberről vallott hit nélkül. Ez az a nagy újítás, vagy teljesen új alap, amit én a hitvallásunkban kidomborítva szeretnék látni. S én hiszem, hogy ez az átváltás, a régi, bár idegen alapokról való letérés, lesz a legnehezebb. Az új csapásokon való indulás sohasem könnyű, de tele van sok édes izgalommal s minden egyes megtett lépés közelebb visz önmagunkhoz s hitünk világában ahhoz, amit sajátosan magunkénak mondhatunk. És ne feledjük hogy csak az válik átforrósító értéké, ami a mi szent tulajdonunk.

Ezzel körülbelül elérkeztünk tárgyunk szívéhez s mivel dolgozatunkat csak széljegyzetes munkának szántuk, mondanivalóinkat be is fejezhetnők. Azonban van még egy-két megjegyzésünk hitvallásunk tételeire vonatkozólag is. Ez persze nem részletes kidolgozás, tán nem is iránymutatás, csupán sugalmazás-féle. Az alábbiakban lefektetjük hitvallásunk egyes tételeit abban a sorrendben és hozzávetőleges megfogalmazásban, amelyben mi legmegfelelőbbnek és logikusnak látjuk. Itt-ott vázlatos megjegyzésekkel is kísérik. Hiszekegyünk így hangzanék. 1. *Hiszek egy Istenben, gondviselő Atyában a nagy világ alkotójában.* A „mindenható“ jelzőt, mint isteni attributumot a „gondviselővel“ cse-

rélnek fel, mert hiszen az atyaság lényege (s Jézus példája szerint Istent atyánknak hisszük) nem a hatalomban, hanem a szeretetben, helyesebben a gondviselésben olvad fel. A mindenhatóság egy régebbi kor (ótestamentumi, római) eszmejárásának a csökevénye s annak a keresztény gondolkodásnak, amely a hit világában a hatalmi tényező hangsúlyozását fontosnak tartotta. Mi nem képzelünk el nagyobb hatalmat a szeretetnél s istenibb igazságszolgáltatást a gondviselésnél. Nem is említve azt a nagy, megindító, belső, lelki közösséget, melyet a gondviselés olykor-olykor megremegtet bennünk. S valahogyan ez is az egyetlen helyes irány, amelyen haladva, Jézus nyomdokaiba léphetünk. A „menny“ fogalmát a földdel együtt a „nagy világ“ fogalmával helyettesítém. A fenti elképzelés abból a korból maradt ránk, amikor a földet laposnak hitték s föléje a menny kék kárpitját feszítették ki mintegy az Isten székhelyéül. A mennyet ma földrajzilag nem tudjuk elhelyezni s ha nem tévedünk csak az emberi szívben találjuk meg. Igaza volt az „Isteni színjáték“ egyik bírálójának, amikor azt mondta, hogy Dantenak olyan nagy szíve volt, hogy az egész pokol és mennyország elfért benne. A mieinkben is elfér s néha ott fel is fedezhető.

2. *Hiszek az emberben, Isten fiában (gyermekében) és munkatársában.* Amint látható az „elszülöttség“ vagy „egyszülöttség“ fogalma és joga az emberre száll. S történik mindez Jézus rendkívüli tanításának a szellemében.

3. *Hiszek Jézusban, az élet fejedelmében.* Szerintünk Jézus tanítása, keresztthalála, melyből az üdvöztan vagy megváltás teológiája megszületett s szédítő tanná terebélyesedett, mind azért történt, hogy az emberiségnek éiete legyen. „*Én azért jöttem, mondja ő, hogy életek legyen s hogy bővüljétek.*“ Evangéliuma, orvosa, mestere, fejedelme volt a „szombatnak“ s az életnek, azért, hogy mi is megizlelhessük az élet optimista mámorát és boldogságát.

4. *Hiszek a lélek isteni hivatásában, jóra, igazságra és szeretetre vezérlő erejében.* A „szent“ jelző kizárólagosságát itt el-ejteném, csak lélekről beszélnék. Különbön is szerintünk szent minden, ami isteni.

5. *Hiszek az unitárius egyház örök küldetésében.* Tehát nem egy „közönséges keresztény anyaszentegyházban“, hanem az unitárius egyházban.

6. *Hiszek az isteni és emberi megbocsátás (nem bünbocsánat) fölemelő és megnyugtató hatalmában.*

7. *Hiszem az örökéletet.*

Ime itt a rövid próba-összefoglalás. Szabad-e hinnem, hogy csupán egy a sok közül? Mert ha valamit is elindít, a célját teljesen elérte.

A hitelvi nézőpontokon túl még volna egy-két megjegyzésem. S ez inkább a megszerkesztésre s a gyakorlati jelentőségre irányul. Amikor a hitelvi nézőpontok kikristályosodnak, hogy úgy mondjuk a dogmai oldal lezárul, a hitvallás megszövegezése sem lesz egészen kis feladat. Nem szabad, hogy az legyen, mert a *hitvallás egyben imádság. S még valami: a legszentebb élet-programm. Ne feledjük, hogy egy nép-, sors-, vagy vallás-közösségnek olyan a jelenje és jövője, amilyen a hiszekegyje.* Es ennek a hiszekegynek olyan a hatása, amilyen mértékben és formában megnyilatkozik. A jelenlegit, mintha székelynők, takarogatjuk s csak iskolás gyermekeinkkel, vagy konfirmációkor mondatjuk. Az új hiszekegy kikivánkozik az életbe. Különösen ünnepestélyes alkalmakkor tartanám szükségesnek az elmondását. Vallásos esték, emlékünnepek, D. F. E.-i és közgyűléseink el egészen a Főtanácsig, mind nagyszerű alkalmak erre. Ha van elég önértékünk megvallani, hogy mi vagyunk a „világ világossága“, ne rejtjük a véka alá szentélyünk lángját: hitvallásunkat. Hátha mások is látván, látnak.

Simén Dániel.

---

¹ Ezt a nagyjelentőségű kérdést mi sem tekintjük lezártnak, sőt újabb tárgyilagos hozzászólást szívesen fogadunk. Szerk.

Egyházunk zenei életéről.

A letűnt századok vallásos életének egyik leghatalmasabb megnyilvánulása a legmagasabb művészetté kifejlődött egyházi zene volt. Az egyházi zene és egyben egész napjainkig minden idők zeneművészete Johann Sebastian Bach műveiben érte el tetőfokát. Amit Leonardo da Vinci a festészetben, Michelangelo a szobrászatban, Shakespeare az irodalomban és Bach a zeneművészetben alkottak, minden időkre legkiválóbb kincsei maradnak az emberiségnek. Az alkotásnak és szellemi erőknek gigászai voltak ők és létezésük egymagában elegendő ahhoz, hogy még a mai reménytelen időkben is bizalommal tekintsünk az emberiség jövője elé.

Abban az időben a hangszerkészítés, az orgonaépítés is rendkívül magas fokra emelkedett — meg voltak a művészei a hangszerkészítésnek is — és az abból az időkből ránk maradt, minden izükben nagy gonddal és szeretettel kidolgozott hangszerek szintén tanujelei az akkori idők magas művészi színvonalának.

Akinek volt alkalma a brassói Fekete-templom pompás régi orgonáján Bachnak valamely orgonaművét ugyszólván még az eredeti környezetben meghallgatni, fogalmat nyerhet arról, mily hatalmas megnyilvánulásai voltak ezek a zeneművek az akkori idők vallásos életének. A Föld valamennyi nagyvárosában még ma is ünnepi eseményszámba megy Bach Máté- vagy János-Passiójának egy előadása.

A mi énekeskönyvünkben is számos, részben népi eredetű dallam maradt fenn, amely magán viseli a legnemesebb művészi munka jellegét, vagy azzal egyenrangú. Ezeket a dallamokat a többi közül kiemelni, az egyházi énektanításnál különös előnyben részesíteni, többszólamu, de könnyebb feldolgozásban az ifjuság számára könnyen hozzáférhetővé tenni nemcsak szép feladat, hanem zenei életünk színvonalának emelése szempontjából elkerülhetetlenül szükséges is.

Mindnyájan, akik szeretettel követjük egyházi életünk fejlődését, fájdalommal látjuk, hogy egyházi zenénk nem áll magas fokon. Maga az énekeskönyv is sok kívánni valót hagy fenn. A dallamok hangsúlyban és ritmikailag helyenként egyenesen ellentétben állanak a szöveggel és ez az oka, hogy sok esetben